

2. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов – М.: Академический проспект, 2001. – 990 с.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
4. Прохоров Ю. Е. В поисках концепта / Прохоров Ю. Е. – М.: Гос. ин-т рус. яз. им. А.С. Пушкина, 2004. – 204 с.
5. Літературознавча енциклопедія: у двох т.: [авт.-уклад. Ю.І. Ковалів]. – К.: ВЦ “Академія”, 2007 – (Енциклопедія ерудита). – Т. 2. – 2007. – 624 с.
6. Тарнавська М. Англомовна літературна україніка: сучасний стан і перспективи розвитку / Марта Тарнавська // Всесвіт. – 1994. – № 10. – С. 173 – 182.
7. Гончар О. Витязь молоді української поезії: Симоненко В. А. / Олесь Гончар // Поезії: Симоненко В. А. – К.: Рад. письменник, 1984. – С. 3 – 8.
8. Симоненко В. Вибране / Василь Симоненко – К.: Школа, 2002. – 253 с.
9. Poetry and Prose by Vasyl Symonenko / Vasyl Symonenko : [transl. by Mary Skrypnyk] // The Ukrainian Canadian. – June 1983. – P. 36 – 37.
10. Luckyj G. Ukrainian Literature in the 20th Century: A Reader's Guide / George Luckyj. – Toronto Buffalo London : University of Toronto Press, 1992. – VIII, 136 p.
11. Four Ukrainian Poets: Drach, Korotych, Kostenko, Symonenko / [transl. by Martha Bohachevsky-Chomiak and Danylo S. Struk]. – New York : Quixote Spring, 1969. – 84 p.
12. Poetry of Soviet Ukraine's New World: [An Anthology UNESCO]. – Paul Norbury Publications Woodchurch, Ashford, Kent : 1986. – XII, 240 p.
13. Symonenko Vasyl. Granite Obelisks / Vasyl Symonenko: [selected, transl., and annotated by Andriy M. Fr.-Chirovsky]. – U.S.A. Jersey City : “Svoboda”, 1975. – 144 p.
14. Коптілов В. В. Образне слово в контексті поетичного перекладу (На прикладі творчості М. Бажана) / В.В. Коптілов // Теорія і практика перекладу. Вип.3. – К.: Вища школа, 1980. – С.3 – 10.
15. Сто найвідоміших образів української міфології / [В. Завадська, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак]. – К.: Орфей, 2002. – 448 с.– (100 найвідоміших).
16. Gritsman Andrey. Stranger at Home. Writing Poetry in Non-native Language [Electronic resource] / Andrey Gritsman. – The resource is available:
17. <http://www.respiro.org/Issue19/Poetry/poetrygritsman.htm>.

УДК 821.161.2.08 – 12 "18/19"

ВИКОРИСТАННЯ ОНІМНИХ ОДИНИЦЬ В ІСТОРИЧНІЙ ДРАМІ СПИРИДОНА ЧЕРКАСЕНКА «СЕВЕРИН НАЛИВАЙКО»

Гранкіна О. В., аспірант

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

У статті проаналізовано художній ономастикон історичної драми Спиридона Черкасенка «Северин Наливайко». Виявлено групу конотативно маркованих онімів. З'ясовано специфіку творчої манери письменника.

Ключові слова: поетонім, конотація, ономастикон, антропонім, топонім.

Гранкіна О. В. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОНИМНЫХ ЕДИНИЦ В ИСТОРИЧЕСКОЙ ДРАМЕ СПИРИДОНА ЧЕРКАСЕНКО «СЕВЕРИН НАЛИВАЙКО» / Донбасский государственный педагогический университет, Украина
В статье проанализирован художественный ономастикон исторической драмы Спиридона Черкасенко «Северин Наливайко». Выявлена группа коннотативно маркированных онимов. Установлена специфика творческой манеры писателя.

Ключевые слова: поэтоним, коннотация, ономастикон, антропоним, топоним.

Grankina O. V. ONOMASTIC UNIT IN THE LANGUAGE OF HISTORICAL DRAMA SPIRIDON CHERKASENKO'S "SEVERIN NALIVAYKO" / Donbas State Pedagogical University, Ukraine

In the article the author analyses an onomasticon of historical drama Spiridon Cherkasenko's "Severin Nalivayko". A group of connotative marked onyms is determined. The author shows features of creative style of the poet.

Key words: poetonym, connotation, onomasticon, anthroponyms, toponyms

Онімні одиниці як складовий елемент авторського художнього ономастикону здавна привертають увагу мовознавців, оскільки їх вживання є невід'ємним елементом літературного твору. Саме вони характеризуються значним семантико-стилістичним потенціалом, актуалізація якого зумовлена як ідіостилем автора, так і відповідним художнім дискурсом.

У художньому творі оніми передусім виконують стилістичну функцію, також є засобами створення образів. Особливості їх вживання не зумовлені безпосередньо історичним процесом, як це буває з реальними власними назвами, а визначаються жанром тексту, його стилем, котрі цілком залежать від волі автора та поставленої ним мети.

Шари онімної лексики у творчості окремих письменників досліджували М. Мельник, Л. Петрова, Л. Селіверстова, О. Фоякова, конотативну функцію онімів у художньому творі розглядали Л. Белей, Н. Ботвина, Е. Іванова. Значним внеском у вітчизняну науку стали праці Ю. Карпенка, В. Калінкіна та А. Гудманяна. Ономастикон ряду письменників проаналізовано в дисертаціях С. Мартинової, Н. Павлюк, Н. Усової, О. Філатової, І. Хлестун.

Актуальність статті зумовлена недостатнім висвітленням питань, присвячених розглядові знімних одиниць як складового елементу авторського художнього ономастикону, а також необхідністю опису й аналізу системи ономастичного простору драматичного твору Спиридона Черкасенка як однієї з ознак його ідіостилю.

Метою нашої роботи є комплексний аналіз онімів різних тематичних груп із урахуванням їхніх асоціативно-сміслових зв'язків, розгляд конотованих онімів, а також вивчення ролі власних назв у історичній драмі Спиридона Черкасенка «Северин Наливайко».

Предметом дослідження є власні назви, вибрані з історичної драми Спиридона Черкасенка «Северин Наливайко».

Літературна ономастика (поетика оніма) вивчає власні назви у художньому мовленні, а не в системі мови. Ці власні назви, крім номінативної, виконують також стилістичну, характеризуючу та ідеологічну функції. Автор на власний розсуд встановлює зв'язок між іменем і носієм, обираючи назви персонажам, територіям, водоймищам тощо. Такі поетоніми несуть велике естетичне навантаження. У художньому тексті власні назви відрізняються від загальних і функціонально, і синтаксично. Як відомо, у реальному житті немає внутрішнього зв'язку між іменем і його носієм, підкреслюється відсутність у власних назв лексичного значення, їх семантична порожнеча. На противагу загальним назвам, вони обмежуються однією функцією – позначення, що дозволяє їм лише розрізнити, впізнавати зазначені об'єкти.

Поетонімічна інформація часто постає в мало зрозумілому, деякою мірою закодованому для первинного сприйняття вигляді, але є надзвичайно важливою для розуміння художнього твору. Останнім часом вивчення ономастичної майстерності як письменників, так і драматургів значно поширилося.

«Літературна ономастика – це частина поняття «художнє ціле», спосіб відображення світу шляхом іменування, одна зі складових проблеми художності, її магії і секретів» [4, с. 112].

Мовознавці стверджують: «Власні назви, які не мають у мові свого предметно-логічного чи конотативного значення, у художньому тексті набувають семантичного й емоційного потенціалу, котрий накопичується у процесі розгортання тексту через авторські й персональні характеристики об'єкта, що позначається, – носія імені» [1, с. 163].

Серед усіх визначень конотації виділяємо і надалі будемо керуватися тими, що представлені О. Селівановою: «Конотація – додатковий компонент мовної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст суб'єктивними відтінками оцінки, емоційності, експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками, зумовленими соціальними, ідеологічними, культурними, ситуаційними аспектами комунікації» [5, с. 249].

Проаналізувавши наявні власні назви в історичній драмі Спиридона Черкасенка, їх можна розділити на такі тематичні групи:

- *топоніми*, які поділяються на *ойконіми*, *хороніми* та *гідроніми*;
- *антропоніми*;
- *теоніми*;
- *агіоніми*;
- *демононіми*.

Спиридон Черкасенко в історичній драмі широко використовує топоніми та їхні різновиди (ойконіми, хороніми, гідроніми) як у номінативній, так і конотативній функціях:

- **ойконіми:** *Семиград, Лубни, Запоріжся, Краків, Бар, Луцьк, Пинськ, Брацлав, Біла Церква, Варшава, Котилів, Могилев, Солонця*, наприклад:

Від *Киії* й до славної *Варшави*,
Від грізного Дніпра й до *Семиграду* [6, с. 665],
...яких під *Луцьком* ми
Так потовкли і табор закували [6, с. 709].

Ойконімічне поле драми пов'язане з її семантикою і служить засобом виділення географічних одиниць, позначених високими змістовно-художніми можливостями. Більшість із ойконімів у драмі – національні, адже пов'язані з описом рідного краю, а також містять вираження патріотичних почуттів.

- **хороніми:** *Кубань, Волинь, Дике поле, Литва, Річ Посполита, Крим, Польща*, наприклад:

До *Поля Дикого* – чиї усюди
Безкраї займища в степах козачих [6, с. 671],
Побивши *Польщу* і її панів [6, с. 725].

Наявність у драмі хоронімів підкреслює не лише індивідуалізацію географічних об'єктів, а й надає творчості певної історичної цілісності, своєрідної яскравості.

- **гідроніми:** *Чорне море, Дніпро, Прип'ять, Сула:*

Що кликнеш клич до бідної голоти
Від *моря Чорного* аж до Литви [6, с. 673],
І запишає рідная земля –
Від *Прип'яті* і аж до Криму вольна [6, с. 714].

Серед гідронімів, які зустрічаються в контексті, переважають назви річок, здебільшого українських, які органічно вписуються в палітру історичної драми, адже не лише зміст твору, а і його мова впливають на семантику поетоніма, змінюючи її з прямого значення топоніма на десемантизоване літературне. Такі зміни, у свою чергу, впливають на розгортання сюжету, роблячи його більш рухливим.

Окрім топонімів, у драмі також наявні **антропоніми**, які вдало характеризують дійових осіб, влучно передаючи їхні риси характеру. Локалізація дії твору в часі відбувається через уживання хронотопів – прізвищ відомих у конкретний історичний період осіб, серед яких виділяємо історичні постаті, як-от: *Мазепа, Наливайко, Підкова, Косинський, Радзивілл, Острозький, Мамай, Лобода*, наприклад:

Їх бив *Підкова*, бив їх Шах,
Немало їх *Косинський Криштоф* товк [6, с. 670].

Мовознавці стверджують: «Власні назви, які не мають у мові свого предметно-логічного чи конотативного значення, у художньому тексті набувають семантичного й емоційного потенціалу, котрий накопичується у процесі розгортання тексту через авторські й персональні характеристики об'єкта, що позначається, – носія імені» [1, с. 163].

Простежимо справедливість цієї думки на прикладі уривку з аналізованої драми, адже для мови Спиридона Черкасенка добір імен та прізвищ є проявом його індивідуальної та художньої майстерності:

...пан *Калиновський* утік собі здоров аж до Варшави,
А *Наливайко* розгромив під Луцьком
Панів, які йому не завинили...
Як тигрус, кинувся уже на всіх:
Побив *Семашків, Потія, Терлецьких*... [6, с. 681].

Емоційне забарвлення кожної власної назви простежується тут завдяки контексту: письменник змушує зазначених осіб – представників козацтва та їх заклятих ворогів – виконувати властиві для них дії, і в цьому разі оніми набувають піднесеного звучання. Проте варто зазначити, що кількісний показник поетонімів у тексті, як видно, не залежить від його обсягу. Така насиченість, у цьому разі, може бути аргументована як

експресивністю стилю, так і самим форматом твору. Оскільки письменник зображує саме історичні події, то антропомодель «ім'я + по батькові» відсутня, проте наявна двочленна модель «ім'я + прізвище», яка нараховує в контексті 3 ужитки: *Северин Наливайко, Грицько Лобода, Криштоф Косинський*:

Але ж там *Наливайко Северин*

І *Лобода Грицько* з січовиками [6, с. 683].

Найчастіше використовуються прізвища – *Наливайко* (40 ужитків), *Лобода* (11 ужитків), *Мамай* (8 ужитків), які не лише створюють оригінальний та неповторний художній образ, а й передають колорит певної епохи, дух історичних подій українського народу, наприклад:

Що з Бару мусіли ми вийти геть

Під тиском *Наливайка* й *Лободи* [6, с. 687],

А ми, нетяги, без *Мамай*?.. [6, с. 703].

Також часто вживаними є імена – *Северин* (8 ужитків), *Грицько* (10 ужитків), *Касильда* (11 ужитків), *Пазина* (10 ужитків), *Охрім* (3 ужитки), котрі в художньому тексті, на відміну від реального життя, викликають особливі емоції, набувають конотативного забарвлення, що максимально увиразнює їх, наприклад:

Пазино, йди і розшукай

Гетьмана... мужа і поклич сюди [6, с. 738],

Невже *Касильда* мусіла б зректись

Блискучого малженства [6, с. 689].

Літературна ономастика моделює мовленнєві явища екстралінгвально. Яскравим виявом цього є соціологічна функція антропонімів. Вказівка на соціальне становище людей знайшла своє відображення у творі: персонажі, що належать до вищих суспільних класів, отримали прізвища, стилізовані під польські, з суфіксами -ський, -ська, -цький: *Кремський, Жолкевський, Орішевський, Гуменицький, Оборська*:

Мазепа навіть, *Кремський, Орішевський*

На нього моляться... [6, с. 740].

Перебереш і станеш можновладцем

Таким, як і *Жолкевський*... [6, с. 742].

Представники нижчих верств населення у драмі переважно мають діалектні форми повних імен, які вказують на зв'язок персонажа з певною територією: *Одаліска, Хотина, Пазина, Ігнотус, Михаль*, як-от:

Перекажи, *Михалю*, там в дворі,

Що милосердя тим, хто втік, не буде [6, с. 680],

Аміль... *Пазино*, йди і розшукай

Гетьмана... мужа і поклич сюди [6, с. 699].

У контексті драми є прізвища, утворені від апелятивів, що називали, зокрема, предмети матеріальної культури: *Лобода, Наливайко, Дрига*. Особливу увагу звернімо на останнє: *Дрига* – це прізвище литовського походження, яке веде свій початок від прізвиська *Дрига*, котре асоціюється з діалектними дієсловами «дригати», «дригати», що означає «бити або битися ногами»:

То піп, гетьмане, *Дрига* упокоїсь! [6, с. 708].

У мовній тканині Спиридона Черкасенка це прізвище набуло конотативного значення. Не менш важливими для розкриття авторського задуму твору є двочленні антропоніми, які виявляють себе у варіанті «детермінатив + прізвище»: *пані Оборська, пан Калиновський, пан Лабендзя, панночка Касильда, князь Радзивілл*:

Князь Радзивілл прогнав його звідтіль [6, с. 682],

Мене послав вельможний *пан Лабендзя* [6, с. 687],

А просто – те гніздо *панів Оборських* [6, с. 752].

Таким чином, у драмі Спиридона Черкасенка антропонімікон представлений іменами та прізвищами, які посідають важливе місце в системі художньо-зображувальних засобів мови письменника, що зумовлюється їхніми стилістичними можливостями, оскільки антропоніми сприяють розкриттю ідейного змісту твору та

характерів героїв. Антропонімічні моделі є носіями певної інформації, яка має як образну, так і естетичну значущість. Специфіка особових назв полягає в тому, що вони є засобом короткої художньої характеристики персонажів.

Варто звернути увагу на *біблійні антропоніми*, які разом із *теонімами* (біблійні та міфічні образи) не тільки урізноманітнюють шари лексики історичної драми Спиридона Черкасенка, а й підсилюють експресивність контексту, створюючи зрозумілу картину тогочасних подій. Так, *імена богів* використані для вираження сакральних понять, а також є елементами поширених звертань та сполучень вигукового характеру: *Свята Марія, Пречиста Діва, Даліла, Юдита, Христос, Юда*.

Теонім *Бог* неодноразово виступає у творі, він представлений синонімічним рядом: *Господь, Христос, Всесильний, Святий отець, Єзус Крестус, Отець духовний*:

А щастя райське те дає *Господь* [6, с. 690],

О, дякую тобі, *Всесильний*... [6, с. 729],

Най бендзе похвальони *Єзус Крестус* [6, с. 691],

антонімічним рядом: *Бог – Диявол, Бог – Люцифер, Господь – Юда, Бог – чорт*:

Крий *Боже* – сто *чортів* у пельку [6, с. 696].

У контекстуальному поєднанні антонімічні теоніми конотують семантику морально-етичного спрямування, яка несе сталу характеристику «добро – зло».

Теонім *Бог* уживається як вокатив і виражає прохання про порятунок грішних душ, про дар віри та світла на складному життєвому шляху людей:

Най *Бог* боронить [6, с. 689],

Дяка *Господеві* [6, с. 684],

...Але пісень коштовну тасмницю

Господь тобі, безличнику, одкрив [6, с. 665].

Як бачимо, такі ж мотиви уповання на милість Господа Спиридон Черкасенко подає і в інших вербальних конструкціях, наприклад:

О, *Єзус-Маріє!* [6, с. 683],

Пречиста *Панна Діва* [6, с. 686],

О, *Діво пресвята!* Спаси й помилуй! [6, с. 690],

О, дяка *Діві пресвятій* [6, с. 692].

У контексті письменник неодноразово звертається до так званих старозавітних образів: *Даліла, Естиря, Юдита, Юда*, використовуючи їх як символи, наприклад:

Бо вже забули заповіт святий:

Забули подвиг красної *Юдити*,

Забули жертву мрійної *Естирі*,

Забули і лукавий чар *Даліли* [6, с. 689].

Таким чином, теоніми на позначення символів урізноманітнюють онімну лексику історичної драми митця. Вживання великої кількості варіантів онімів обумовлено їхнім емоційно-оціночним та стилістичним забарвленням, яке, накладаючись на денотативне значення, посилює його емоційне звучання.

Близькими до теонімів є *агіоніми*: *Прометей, Морфей, Пречиста Діва*, які слугують для вираження певних морально-етичних цінностей релігії, наприклад:

І розум зберегти – над силу це

І *Прометесві* самому [6, с. 666],

І най *Морфей* рожеві сни навіє [6, с. 699].

Використання агіонімів забезпечує інформативно-понятійне наповнення контексту, адже вони виконують певну стилістичну та художню функції, надаючи цьому лексичному шару додаткової конотації. Спиридон Черкасенко подає ряд синонімів щодо оніма-символа *Пречиста Діва*, а саме: *Панна Діва, Діва Пресвята*,

Божа Матір, Цариця Небесна, Богородиця. Агіоніми традиційно служать для вираження головних морально-етичних цінностей християнства – любові та милосердя, виражаючи відповідні ознаки, надаючи контексту емоційного відтінку піднесеності, наприклад:

Заступниця у нас *Святая Діва* [6, с. 682],

Пречиста Діво,

Побожно дякую тобі за те,

Що в час тяжкий на поміч ти прийшла [6, с. 744].

Фоновною онімною групою, близькою до теонімів, є *демононіми* – власні назви нижчих і злих божеств: *чорт, дідько, диявол, люцифер із некла.* В історичній драмі «Северин Наливайко» Спиридона Черкасенка переважають демононіми біблійного походження, які виступили проти Бога і зайняли антагоністичну позицію щодо нього. Такі поетоніми мають загальну негативну оцінність і створюють образ ірраціонального злого начала або ж персоніфікованого, наділеного індивідуальними рисами суб'єкта:

В офіру якимсь дияволам [6, с. 691],

Гонім до *дідька лисого* той сум! [6, с. 673],

А щоб тобі язик усох,старий

Собако! Сам *люцифер* ти! [6, с. 663].

Демононіми слугують важливим компонентом структурно-семантичної організації аналізованої драми.

Отже, онімні одиниці в історичній драмі «Северин Наливайко» Спиридона Черкасенка становлять лексико-семантичне поле, яке складається з ядра топонімів, що містять групи ойконімів, гідронімів, хоронімів, антропонімів, теонімів, агіонімів, демононімів. Ці шари онімної лексики допомагають локалізувати зображуване у просторі та часі, надавши йому національного забарвлення. Особливо яскравим та семантично багатим, часто із додатковою конотацією, виступають власні назви. Можна простежити нашарування на них додаткової конотації, яка несе в собі інформацію про релігію, культуру та історію українського народу. Водночас не втрачається зв'язок власних назв із денотатом. Інтерпретація сакральної лексики та онімів-символів характеризує мову та стиль Спиридона Черкасенка, виявляючи при цьому манеру його ономастичного письма. Особливості вживання поетонімів становлять важливий елемент ідіостилу письменника.

Розв'язання поставлених завдань сприятиме подальшому вивченню не лише творчої спадщини Спиридона Черкасенка, а і його мовного доробку (визначення лексико-семантичних та функціонально-стилістичних властивостей, синтаксичних засобів організації текстів, індивідуальних особливостей художнього мислення автора).

ЛІТЕРАТУРА

1. Автеньева Л. Корреляция предметнологического и назывного значения антономасии в оригинале и переводе / Л. Автеньева, Т. Бакастова // Актуальные вопросы русской ономастики. – К., 1988. – С. 162–167.
2. Железняк І. М. Антропонім // Українська мова: Енциклопедія – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 29–30.
3. Карпенко О. П. Топонім // Українська мова: Енциклопедія, – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 637.
4. Немировская Т. Некоторые проблемы литературной ономастики / Т. В. Немировская // Актуальные вопросы русской ономастики. – К., 1988. – С. 112–122.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.
6. Черкасенко С. Твори: В 2 т. – Т.1: Поезії. Драматичні твори. – К. : Дніпро, 1991. – С. 656 – 757.